

УДК 631.115.11 (477.74)

РОЗВИТОК ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

***С.В. Герчанівська, кандидат економічних наук, доцент
Відокремлений підрозділ НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»***

Висвітлено роль і значення особистих селянських господарств для економіки України. Наведено оцінку їхньої виробничої діяльності у Тернопільській області.

Особисте селянське господарство, сільськогосподарське виробництво, рослинництво, тваринництво.

Постановка проблеми. Нині в Україні формуються основні засади розвитку сільського господарства шляхом реалізації Загальнодержавної комплексної програми розвитку українського села до 2015 року та розробки Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. При цьому особлива увага приділяється розвитку малих форм господарювання на селі. Чільне місце серед них належить особистим селянським господарствам (ОСГ). Сільськогосподарські підприємства знизили майже вдвічі виробництво валової продукції, однак ОСГ зберегли обсяги виробництва, а по окремих видах продовольчої продукції навіть збільшили їх. У кризовій ситуації дані вони виявилися стійкішими проти економічних негараздів. Це значною мірою зумовлено тим, що вони опинилися в умовах самовиживання. У період масового безробіття на селі ОСГ стало центром трудової активності працездатного населення, важливим джерелом постачання необхідних продуктів харчування і коштів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання функціонування і розвитку ОСГ в різні періоди їхнього існування розкрито у наукових працях П. Березівського, В. Дієсперова, В. Збарського, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, О. Онищенко, І. Прокопи, П. Саблука, І. Свиноуса, Л. Шепотько, О. Шпичака, В. Юрчишина та ін.

Мета дослідження – аналіз розвитку особистих селянських господарств на Тернопільщині.

Виклад основного матеріалу. Сектор селянських господарств виконує багатофункціональну роль. Основними їхніми економічними функці-

ями є виробництво сільськогосподарської продукції, вирощування трудомістких культур, забезпечення сім'ї продуктами харчування, підвищення рівня життя та добробуту сільських жителів шляхом збільшення їхніх доходів.

Крім економічних ОСГ виконують і ряд важливих соціальних функцій: забезпечення часткової зайнятості вивільненого із сільськогосподарських підприємств населення працездатного віку, трудове виховання та професійна орієнтація сільської молоді, формування в підростаючого покоління дбайливого господарського ставлення до землі та природи, зміцнення сільських родин тощо. Соціальна природа цих господарств ґрунтується на високій персональній мотивації їхніх власників, поєднанні в одній особі власника, менеджера і виконавця, можливості передачі господарського досвіду наступним поколінням.

Суспільна роль полягає в тому, що вони є важливим джерелом продовольчого ринку, основною сферою зайнятості селян, зміцнюють продовольчий потенціал і безпеку країни.

Ведення власного домашнього господарства, виконання соціально-побутових функцій і виробництво сільськогосподарської продукції є єдиним, нерозривним у часі та постійно відновлюваним процесом життєзабезпечення родини.

Збільшення кількості й розмірів селянських господарств у результаті виходу селян із реформованих і з різних причин набагато меншої кількості ослаблених сільськогосподарських підприємств призвело до перерозподілу обсягів виробництва валової продукції між агропідприємствами й особистими господарствами на користь останніх. Дослідження діяльності ОСГ дає можливість стверджувати, що розвиток їх характеризується стабільністю (рисунок).

Рис. Структура валової продукції сільського господарства за категоріями господарств у Тернопільській області, % до загального обсягу

Джерело: дані Головного управління статистики у Тернопільській області.

Багато років поспіль ОСГ залишаються основними виробниками сільськогосподарської продукції. У 2011 р. населенням вироблено 55,3% валової продукції аграрного сектору Тернопільщини, у т. ч. 81,8% продукції тваринництва та 45,8% продукції рослинництва. За рахунок своїх господарств сільське населення повністю задовольняє не тільки власні потреби в основних продуктах харчування, а й частково попит міського населення шляхом реалізації надлишків на ринку.

Вони виробляють досить широкий асортимент сільськогосподарської продукції, хоча обсяги її реалізації наперед не плануються, а канали реалізації можуть змінюватися.

Вирощування зернових, цукрових буряків залишається пріоритетом сільськогосподарських підприємств. ОСГ є основними виробниками картоплі, овочів, плодів і ягід – відповідно 93,4, 89,2 і 83,7%. Також вони виробляють 91,0% молока, 72,3% м'яса, 64,9% яєць. Слід зазначити, що упродовж 2000 – 2011 рр. частка виробленої продукції рослинництва і тваринництва в цих господарствах зменшилася (таблиця).

Частка господарств населення у валовому виробництві сільськогосподарської продукції в Тернопільській області, %

Показник	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Продукція рослинництва					
Всього	63,6	57,6	45,4	46,7	45,8
Зернові культури	30,2	32,5	23,6	24,8	21,9
Цукрові буряки (фабричні)	39,3	43,1	10,2	13,0	11,4
Картопля	98,5	96,3	94,6	93,2	93,4
Овочі	94,4	95,0	94,3	92,3	89,2
Плоди та ягоди	65,5	91,4	79,9	92,4	83,7
Продукція тваринництва					
Всього	88,5	90,9	86,1	83,9	81,8
М'ясо всіх видів (у забійній вазі)	75,3	89,0	81,9	78,7	72,3
Молоко	85,6	92,7	92,1	91,7	91,0
Яйця, млн шт.	91,0	74,8	70,7	68,0	64,9

Джерело: дані Головного управління статистики у Тернопільській області.

Протягом аналізованого періоду в селянських господарствах збільшилося виробництво всіх основних сільськогосподарських культур. У 2011 р. було зібрано 411,8 тис. т зерна, що на 188,5 тис. т (на 84,4%) більше проти 2000 р. У структурі виробництва зернових найбільшу частку мали пшениця (47,2%), ячмінь (35,4%) та кукурудза на зерно (17,4%). Виробництво цукрових буряків зросло на 52,1% і досягло 226 тис. т. В основному за рахунок підвищення урожайності обсяги виробництва картоплі зросли на 13,3% і становили 1164,6 тис. т. Валовий збір овочів у 2011 р. перевищив рівень 2000 р. на 70,2% і дорівнював 225,1 тис. т. У структурі посівів овочевих культур найбільшу частку традиційно займають капуста (21,3%), буряки столові (14,1%), морква (13,2%), огірки (12,9%), та цибуля на ріпку (11,4%).

Основними виробниками продукції тваринництва в області багато років поспіль залишаються ОСГ. У 2011 р. вони виробили валової продук-

ції тваринництва на суму 836,7 млн грн (у порівнянних цінах 2005 р.), що на 6% менше, ніж у 2009 р. Частка селянських господарств у виробництві м'яса (в забійній вазі) в 2011 р. становила 72,3% проти 75,3% у 2000 р.

Нині тваринництво для селянських господарств є основним бюджетоутворюючим джерелом. Це зумовлено такими чинниками: виробництво тваринницької продукції порівняно з рослинницькою не вимагає значних затрат людської праці працездатних осіб, доглядати тварин можуть як підлітки, так і особи похилого віку; немає потребизалучення найманої робочої сили; є господарські будівлі для утримання худоби; земельні угіддя, які виведені з сільськогосподарського обороту аграрними підприємствами, використовуються як природні пасовища та сіножаття для тварин, які утримуються в даних господарствах.

Необхідно зазначити, що найменше споживають, але найбільше виробляють тваринницької продукції в тих родинах, в яких діти навчаються у ВНЗ, в молодих сім'ях (потрібно створювати матеріальну базу свого домогосподарства). Це зумовлено в першу чергу невисоким рівнем доходів сільських жителів і відсутністю механізму ефективного кредитування.

Через негативний вплив низки економічних і соціальних факторів у 2011 р. в селянських господарствах зменшилась кількість усіх видів свійських тварин (крім свиней) та птиці. Станом на кінець 2011 р. в господарствах населення налічувалося 155,5 тис. голів великої рогатої худоби (на 39,0% менше проти 2000 р.), у т.ч. 102,6 тис. голів корів (на 34,6% менше); 251,3 тис. голів свиней (на 5,5% більше). Поголів'я овець та кіз становило 70,5% від рівня 2000 року. Незважаючи на збільшення обсягів виробництва зерна, в ОСГ спостерігається зменшення кількості птиці на 431,4 тис. голів (на 10,7%), яка на кінець року становила 3603,2 тис. голів.

Скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин у селянських господарствах призвело до зміни їх структури в загальній кількості по області. Якщо станом на кінець 2000 р. в господарствах населення утримувалося 65,8% великої рогатої худоби, то у 2011 р. їх частка зросла до 84,1%, корів – відповідно з 80,4 до 91,6%. Частка поголів'я свиней зменшилася – з 86,1 до 72,9%, овець та кіз – з 97,5 до 96,5%, птиці – з 97,3 до 82,9%.

Однією з визначальних обставин, що вплинула на зменшення поголів'я худоби та птиці, є складна демографічна ситуація на селі, депопуляція сільського населення. В селах залишаються переважно люди пенсійного та передпенсійного віку, які фізично не можуть утримувати у власному особистому господарстві худобу чи свиней. Тяжка фізична праця не приваблює селян у працездатному віці утримувати худобу та свиней у великій кількості. Ще однією причиною є відсутність у достатньому обсязі концентрованих кормів.

В області щороку збільшується кількість господарств, які не бажають займатися тваринництвом. Нині кожний п'ятий двір у сільській місцевості не тримає будь-якої живності, більше половини дворів – корів. За останні три роки кількість господарств, що не утримують корів, зросла на 2,3%, свиней – на 1,4%.

Частка ОСГ у виробництві молока в 2011 р. становила 91,0%, яке в окремих випадках є основним джерелом грошових надходжень. Проте за показниками якості молоко, яке одержують селянські господарства, зовсім не відповідає міжнародним стандартам. Зі вступом України до СОТ надходження молока ручного доїння, а це 50-60% його в товарній масі, є досить проблематичним. Крім того слід зазначити, що продуктивність худоби в особистих господарствах дещо нижча, ніж у суспільному секторі.

ОСГ є найпоширенішою формою господарювання досліджуваному регіоні. Регулювання їхньої діяльності має спрямовуватися не тільки на полегшення праці, а й на збільшення доходів сільських жителів. Займаючись лише сільськогосподарською діяльністю, власники селянських господарств не можуть забезпечити достойний рівень життя. До того ж праця в такому господарстві має виражений сезонний характер. Вбачаємо подальші можливі перспективи розвитку даних господарств у спрямуванні їх внутрішнього потенціалу на розширення поза сільськогосподарських видів підприємництва в сільській місцевості, зокрема агротуристичної діяльності, художніх ремесел, промислів тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особисте селянське господарство є надзвичайно важливим суб'єктом економіки, який потребує підвищеної уваги як теоретиків, так і практиків з метою забезпечення ефективності функціонування, без якої неможливо досягти розвитку економічної системи країни. Особливість селянського господарства полягає в тому, що воно виступає і як постачальник, і як споживач усіх видів ресурсів на ринку, тому водночас формує попит та забезпечує пропозицію на них.

Серед перспектив подальших досліджень варто виділити визначення основних шляхів підвищення ефективності використання потенціалу особистих селянських господарств, що повинно стати важливою складовою частиною програм розвитку сільського господарства і сільських територій.

Список літератури

1. Дем'янишина О.А. Місце господарств населення в розвитку сільських територій / О.А. Дем'янишина // Економіка АПК. – 2012. - № 2. – С.33 – 36.
2. Ковальова С.О. Роль і місце особистих підсобних господарств населення в системі економічних відносин в АПК / С.О. Ковальова // АгроСвіт. – 2009. – № 12. – С.32 – 35.
3. Особисті селянські господарства – основа формування малого підприємництва на селі: наук. доп. / В.К. Збарський, А.І. Липов'як-Мелкозьорова; за ред. проф. В.К. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 106 с.
4. Свиноус І.В. Економічні аспекти функціонування особистих селянських господарств: [монографія] / І.В. Свиноус – К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2010. – 418 с.
5. Статистичний збірник «Сільське господарство Тернопільської області в 2011 році» / Головне управління статистики в Тернопільській області. – Тернопіль, 2012. – 215 с.
6. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність: [монографія] / О.М. Шпичак, І.В. Свиноус. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 320 с.

Освещены роль и значение личных крестьянских хозяйств для экономики Украины. Дана оценка их производственной деятельности в Тернопольской области.

Личное крестьянское хозяйство, сельскохозяйственное производство, растениеводство, животноводство.

The role and meaning of personal farmings for Ukrainian economics is regarded in article. The opinion of their productive activity in Ternopol region is expressed.

Personal farmings, agricultural production, crop production, livestock.